

УДК 548.3

Сідей В.І., к.х.н., с.н.с.; Штейфан А.Я., н.с.

ЩОДО ІОННОГО РАДІУСУ Sn^{2+}

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», НДІ фізики і хімії твердого тіла;
88000, м. Ужгород, вул. Підгірна, 46. e-mail: sidey@yandex.ua

Система ефективних іонних радіусів, опублікована Шенноном в 1976-му році [1], продовжує широко використовуватись у кристалохімії, мінералогії, фізиці твердого тіла та інших суміжних галузях науки – як найбільш надійна й детальна з усіх наявних систем іонних радіусів [2]. Базуючись на кристалічних структурах фторидів та оксидів (тобто найбільш іонних сполук), Шеннон розробив власну детальну систему іонних радіусів, що представлені як функція валентності (або ступеня окиснення z) конкретного іона, його координаційного числа (КЧ) та (за необхідності) спінового стану.

На відміну від інших відомих систем іонних радіусів [3-5], в системі Шеннона радіуси *аніонів* також змінюються зі зміною КЧ; і хоча ці зміни невеликі (в порівнянні зі зміною радіусів катіонів), їх врахування дозволило прогнозувати міжатомні відстані у неорганічних структурах з безпрецедентною точністю.

Варто також зауважити, що поруч з ефективними іонними радіусами, що базуються на октаедричних (КЧ = 6) радіусах 1.33 Å для F^- і 1.40 Å для O^{2-} , система Шеннона додатково містить т.з. *кристалічні* радіуси, одержані на базі октаедричних радіусів 1.19 Å (F^-) і 1.26 Å (O^{2-}). Таким чином, кристалічні радіуси катіонів (аніонів) на 0.14 Å більші (менші) за відповідні ефективні іонні радіуси. Для конкретної пари катіон/аніон, суми ефективних іонних радіусів і кристалічних радіусів залишаються рівними; однак, на думку Шеннона, величини кристалічних радіусів краще передають *реальні* фізичні розміри іонів у кристалах і тому повинні використовуватись при моделюванні структур, що характеризуються контактами між іонами одного сорту (зокрема, структур зі щільною упаковкою аніонів).

Величини ефективних іонних радіусів r Шеннона були одержані за допомогою наступних розрахункових схем: (а) прямим розрахунком зі спостережуваних міжатомних відстаней d ; (б) з графіків " r^3 – об'єм елементарної комірки (V)", одержаних для серій ізоструктурних сполук зі спільним аніоном [в таблиці іонних радіусів ці величини r додатково позначені літерою R]; (в) з кореляційних залежностей " $s - d$ " між порядком хімічного зв'язку (зв'язковою валентністю) s і довжиною d цього зв'язку [r з позначкою C]; (г) з графіків " r – валентність (ступінь окиснення)" [r з позначкою E]; (д) з графіків " r – КЧ" [r з позначкою E]; (е) з графіків " $r - V$ " [r з позначкою E]. Радіуси, взяті із систем Полінга [4] й Аренса [5], позначені відповідно як P і A . Найбільш надійні величини іонних радіусів додатково позначено зірочкою *. Згідно з поясненнями Шеннона, радіуси r з позначкою E [тобто одержані зі схем (г)-(е)] є приблизними й ненадійними величинами.

Також варто зауважити, що через брак структурної інформації частину іонних радіусів Шеннона було одержано зі структур галогенідів, бромідів, йодидів і сульфідів. На думку Шеннона, для хімічного зв'язку між крупними електропозитивними катіонами й аніонами Cl^- , Br^- , I^- та S^{2-} , ковалентна складова є незначною і не призводить до суттєвого скорочення міжатомних відстаней, розрахованих в рамках суто іонної моделі.

Готуючи вищезгадану систему іонних радіусів до друку, Шеннон відмовився розглядати *три* загальновідомі іони: NH_4^+ , Sn^{2+} та H^- . Причинами цієї відмови були суперечності літературних даних щодо радіусу амонію NH_4^+ [6], стереоактивність неподіленої електронної пари катіону Sn^{2+} (що призводить до суттєвих деформацій утворюваних цим катіоном координаційних сфер), а також висока поляризованість гідрид-

іону Н⁻. Нещодавно нами було показано [7], що причиною суперечностей літературних даних щодо радіусу амонію NH₄⁺ [6] були некоректний вибір координаційного числа амонію та ігнорування нелінійної природи залежності "s – d". Усунення цих методологічних недоліків дозволило нам визначити ефективні іонні радіуси амонію для цілої низки КЧ.

На відміну від зауважень щодо амонію, зауваження Шеннона щодо Sn²⁺ та Н⁻ нам видаються загалом справедливими. Так, суттєва поляризованість (тобто легкість деформації електронної оболонки) Н⁻ не дозволяє розглядати цей аніон як жорстку сферу якогось певного радіусу. У свою чергу, значні й різноманітні деформації координаційних сфер [Sn^{II}X_n] не дозволили Шеннону запропонувати для катіону Sn²⁺ якийсь певний радіус, оскільки середня довжина зв'язку між центральним атомом і лігандами координаційної сфери критично залежить від ступеня деформації цієї сфери (див. нижче).

Вищезгадану залежність середньої довжини зв'язку від ступеня деформації координаційної сфери легко пояснити в рамках моделі зв'язкової валентності (МЗВ) [8, 9]. У сучасній МЗВ, зв'язкова валентність (ЗВ) визначається як частина "класичної" валентності (в сучасному трактуванні: кількість чи фракція електронної пари Льюїса), що припадає на кожен конкретний зв'язок між центральним атомом (іоном) А координаційної сфери [AX_n] та протилежно зарядженим лігандом Х. Сума ЗВ, розрахована для центрального атома окремої координаційної сфери, за визначенням рівна його валентності (ступеню окиснення z). Кореляція між зв'язковою валентністю s і довжиною цього зв'язку d має нелінійний характер і зазвичай апроксимується за допомогою формули (1), де d_{AX} – конкретна міжатомна відстань А–Х, r₀ та b – емпірично встановлені константи або параметри ЗВ, величини яких залежать від природи атомів (іонів) А і Х.

$$s_{AX} = \exp[(r_0 - d_{AX})/b] \quad (1)$$

Рис. 1 ілюструє типову кореляційну криву "s – d". Розглянемо гіпотетичну координаційну сферу [AX₂]. Для ідеальної сфери з

рівними довжинами (d_{id}) зв'язків А–Х, кожному з цих зв'язків відповідає середня зв'язкова валентність <s>, що чисельно дорівнює половині ступеня окиснення іону А (<s> = z / КЧ). Зберігаючи сталою вищезгадану середню зв'язкову валентність <s> (зберігаючи сталою суму ЗВ), посилюємо один зв'язок і ослабляємо інший на одну й ту ж величину Δs: s' = <s> + Δs; s'' = <s> – Δs. Із залежності "s – d" встановлюємо, що величинам s' і s'' відповідають довжини d' і d''. З рис. 1 легко бачити: (i) що середня довжина zdeформованої сфери [AX₂] (<d> = (d' + d'') / 2) суттєво *довша* за величину d_{id}, котра відповідає <s> і спостерігається лише для ідеальної сфери; (ii) що різниця між середньою та ідеальною довжинами (<d> і d_{id}) зростає зі зростанням деформації (різниці між величинами s' і s'') координаційної сфери.

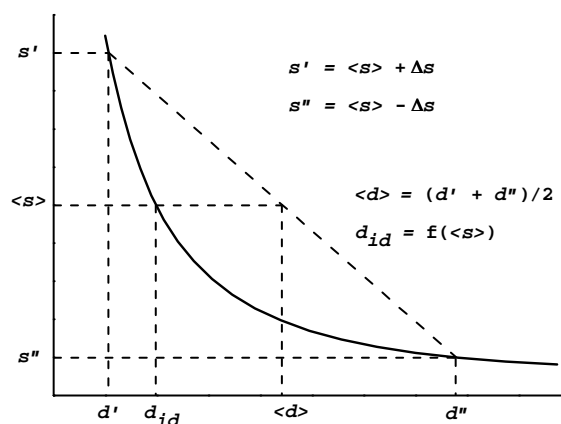

Рис. 1. Ілюстрація причини зростання середньої довжини зв'язку між центральним атомом і лігандами з посиленням деформації координаційної сфери (див. текст).

Знаючи нелінійну природу кореляційних кривих "s – d", що обумовлює несталість середньої довжини зв'язку в хімічно однотипних координаційних сферах різних ступенів деформації, для розрахунків іонних радіусів Шеннон намагався використовувати координаційні сфери [AX_n] з незначними деформаціями. Оскільки нездеформовані координаційні сфери [Sn^{II}X_n] зустрічаються вкрай рідко, Шеннон вирішив не вказувати жодного радіусу для іону Sn²⁺ [1].

Тим не менше, без знання хоча б *наближеного* значення іонного радіусу Sn²⁺, поширене в науковій практиці моделювання структур з використанням іонних радіусів

Шеннона залишається неможливим для цілого класу сполук, що містять цей катіон. З огляду на вищесказане, ми вирішили (а) визначити октаедричний (тобто характерний для КЧ = 6) ефективний іонний радіус катіону Sn^{2+} у відповідності з методиками Шеннона і (б) запропонувати схему для оцінки іонних радіусів Sn^{2+} для інших КЧ.

Аналіз літератури виявив принципову можливість застосування двох методик Шеннона для визначення іонних радіусів Sn^{2+} : прямого розрахунку з міжатомних відстаней, спостережуваних в регулярних чи слабкодеформованих координаційних сферах і розрахунку з використанням якісно апроксимованої кореляційної кривої " $s - d$ " для іонної пари $\text{Sn}^{2+}/\text{O}^{2-}$ [10] (якість апроксимації кривих " $s - d$ " для інших іонних пар за участю Sn^{2+} залишається наразі недоведеною).

Регулярний (чи слабкодеформований) координаційний октаедр Sn^{2+} з лігандами, що розглядалися Шенноном, було знайдено лише для двох неорганічних структур, досліджених при звичайних умовах: для SnI_2 [11] і кубічного перовскіту CsSnBr_3 [12]. За умов обмеженості експериментальних даних, важливим було виключити вплив імовірних стеричних напруг, спричинених іншими присутніми в структурі іонами (при обробці більших масивів даних, різноманітні зовнішні впливи статистично нівелюються й не вносять суттєвої похибки в результат, тому додатковий етап відбору даних стає зайвим). Враховуючи жорсткість перовскітного каркасу, схильність до поліморфізму (що може служити непрямим доказом наявності внутрішніх стеричних напруг у структурі) і присутність крупних іонів Cs^+ , структуру тернарного броміду CsSnBr_3 було виключено з розгляду.

Міжатомні відстані і координацію атомів у структурі SnI_2 [11] було встановлено за допомогою комп'ютерної програми *PLATON* [13]. Структура SnI_2 містить два типи координаційних $\text{Sn}-\text{I}$ сфер (поліедрів): слабкодеформований (практично регулярний) координаційний октаедр $[\text{SnI}_6]$ і деформований поліедр $[\text{SnI}_8]$. Довжини зв'язків у координаційному октаедрі $[\text{SnI}_6]$ є практично сталими і становлять $\sim 3.18 \text{ \AA}$. Середнє КЧ лігандів (аніонів Γ) цього октаедру становить ~ 4 , і для цієї величини в літературі немає

табульованого значення іонного радіусу Γ – Шеннон вказав величину ефективного радіусу $2.20 \text{ \AA}$ тільки для КЧ = 6 (тобто октаедричний радіус Γ). Однак, враховуючи закономірності, знайдені нами для залежності аніонних радіусів від КЧ [7], ефективний іонний радіус Γ можна оцінити як ~ 2.18 , що дає орієнтовну величину $\sim 1.0 \text{ \AA}$ для октаедричного іонного радіусу Sn^{2+} .

Подальші розрахунки були проведені в рамках МЗВ.

У роботі [10] нами були запропоновані набори параметрів ЗВ ($r_0; b$) для низки іонних пар, утворюваних катіонами з неподіленою електронною парою і киснем. Для пари $\text{Sn}^{2+}/\text{O}^{2-}$ параметри ЗВ мають такі значення: $r_0 = 1.849 \text{ \AA}$ і $b = 0.50 \text{ \AA}$; і, згідно з даними Міжнародної спілки кристалографів (IUCr) [<http://www.iucr.org/resources/data/datasets>], ці параметри ($r_0; b$) наразі вважаються найбільш надійними для вищезгаданої іонної пари. За формулою (2), що є оберненою функцією формули (1), можна легко розрахувати очікувану довжину зв'язку d для будь-яких значень s , в т.ч. для тих, що відповідають регулярним координаційним сферам.

$$d_{AX} = r_0 - b \ln(s_{AX}) \quad (2)$$

Підставивши в (2) величину $s_{AX} = 1/3$, що відповідає ідеальному координаційному октаедру $[\text{Sn}^{\text{II}}\text{O}_6]$ ($s_{AX} = z / \text{КЧ} = 2/6 = 1/3$), а також параметри $r_0 = 1.849 \text{ \AA}$ і $b = 0.50 \text{ \AA}$, одержуємо очікувану для такого октаедра довжину зв'язку $\text{Sn}^{2+}-\text{O}^{2-}$: $2.398 \text{ \AA}$.

Оскільки МЗВ оперує лише довжинами зв'язків і не бере до уваги ані КЧ лігандів, ані радіусів іонів, для визначення октаедричного іонного радіусу Sn^{2+} з розрахованої довжини зв'язку $\text{Sn}^{2+}-\text{O}^{2-}$ ($2.398 \text{ \AA}$) необхідно аніону O^{2-} приписати конкретний іонний радіус, величина якого, у свою чергу, залежить від обраного КЧ [1]. Беручи до уваги той факт, що використані в розрахунках параметри ЗВ були одержані в суто статистичному підході [10], ми визнали коректним скористатись середнім іонним радіусом O^{2-} $1.38 \text{ \AA}$ [1], що відповідає найбільш поширеному для цього аніону КЧ = 4 [14]; в результаті октаедричний іонний радіус Sn^{2+} було розраховано як $\sim 1.02 \text{ \AA}$ [тобто $(2.398 - 1.38) \text{ \AA}$], що добре узгоджується з величиною $\sim 1.0 \text{ \AA}$, одержаною емпірично зі структури SnI_2 [11].

Аналогічним чином легко одержати ефективні іонні радіуси Sn^{2+} для КЧ = 4 (т.з. тетраедричний іонний радіус 0.82 Å), КЧ = 8 (1.16 Å) і т.д.

Враховуючи обмеженість структурних даних, придатних для прямого розрахунку октаедричного іонного радіусу Sn^{2+} , величина цього радіусу (1.02 Å), одержана нами з кореляційної залежності " $s - d$ ", залишається наразі найбільш надійною і може бути рекомендованою для моделювання структур разом з іонними радіусами Шеннона [1]. Іонні радіуси для інших КЧ можуть бути розраховані, використовуючи формулу (2) [з $r_0 = 1.849$ Å, $b = 0.50$ Å і $s_{AX} = (2 / \text{КЧ})$] та радіус O^{2-} 1.38 Å.

Список використаних джерел

1. Shannon R.D. Revised Effective Ionic Radii and Systematic Studies of Interatomic Distances in Halides and Chalcogenides. *Acta Crystallogr.* 1976, A32(5), 751–767.
2. Gibbs G.V., Ross N.L., Cox D.F., Rosso K.M., Iversen B.B., Spackman M.A. Bonded Radii and the Contraction of the Electron Density of the Oxygen Atom by Bonded Interactions. *J. Phys. Chem. A* 2013, 117(7), 1632–1640.
3. Goldschmidt V.M. Crystal Structure and Chemical Constitution. *Trans. Faraday Soc.* 1929, 25, 253–283.
4. Pauling L. The Nature of the Chemical Bond. Ithaca: Cornell University Press, 1960. P. 644.

5. Ahrens L.H. The use of ionization potentials. Part 1. Ionic radii of the elements. *Geochim. Cosmochim. Acta* 1952, 2(3), 155–169.
6. Khan A.A., Baur W.H. Salt hydrates. VII. The crystal structures of sodium ammonium orthochromate dihydrate and magnesium diammonium bis(hydrogen orthophosphate) tetrahydrate and a discussion of the ammonium ion. *Acta Crystallogr.* 1972, B28(3), 683–693.
7. Sidey V. On the effective ionic radii for ammonium. *Acta Crystallogr.* 2016, B72(4), 626–633.
8. Brown I.D. The Chemical Bond in Inorganic Chemistry: The Bond Valence Model. New York: Oxford University Press, 2002. P. 288.
9. Brown I.D. Recent developments in the methods and applications of the bond valence model. *Chem. Rev.* 2009, 109(12), 6858–6919.
10. Sidey V. Alternative presentation of the Brown–Wu bond-valence parameters for some s^2 cation/ O^{2-} ion pairs. *Acta Crystallogr.* 2009, B65(1), 99–101.
11. Howie R.A., Moser W., Trevena I.C. The Crystal Structure of Tin(II) Iodide. *Acta Crystallogr.* 1972, B28(10), 2965–2971.
12. Fabini D.H., Laurita G., Bechtel J.S., Stoumpos C.C., Evans H.A., Kontos A.G., Raptis Y.S., Falaras P., Van der Ven A., Kanatzidis M.G., Seshadri R. Dynamic Stereochemical Activity of the Sn^{2+} Lone Pair in Perovskite CsSnBr_3 . *J. Am. Chem. Soc.* 2016, 138(36), 11820–11832.
13. Spek A.L. Single-crystal structure validation with the program PLATON. *J. Appl. Crystallogr.* 2003, 36(1), 7–13.
14. Brown I.D. What Factors Determine Cation Coordination Numbers? *Acta Crystallogr.* 1988, B44(6), 545–553.

Стаття надійшла до редакції: 16.05.2017.

ON THE IONIC RADIUS OF Sn^{2+}

Sidey V.I., Shteyfan A.Ya.

The effective ionic radius corresponding to the coordination number CN = 6 (so-called octahedral or sixfold ionic radius) and compatible with the radii system by Shannon [Shannon R.D. *Acta Crystallogr.* 1976, A32(5), 751–767] has been derived for the cation Sn^{2+} from the crystal structure of the binary iodide SnI_2 and from the "bond valence (s) – bond distance (d)" correlation curve defined by us earlier for the $\text{Sn}^{2+}/\text{O}^{2-}$ ion pair. The recommended value for the octahedral ionic radius of Sn^{2+} is 1.02 Å. Additionally, a scheme for deriving the ionic radii of Sn^{2+} for other possible CNs has been presented based on the above " $s - d$ " correlation. A few methodological problems of empirically determining the effective ionic radii have been discussed.